

Josef Peřina

PÁNĚ BROUČKŮV VZTAH K PIVU

aneb Obraz duše českého národa
v zrcadle pivní hladiny

Komická figurka počestného pražského domácího pána Matěje Broučka, kterou zná díky školní četbě většina naší populace, působí na většinu dnešních čtenářů již jen zaprášeným archaickým dojmem, nanejvýš pak budí shovívavý úsměv. S nadhledem pohlížíme na to, jací že to byli někteří naši předkové v oné, nyní již tak vzdálené době na sklonku minulého století. Zdání však mnohdy klame a komické figurky z těchto let mohou překvapivě hovořit i k Čechům, žijícím o sto let později. Po znovupřečtení knihy stačí vyjít do některé z našich milých hospůdek, či alespoň bedlivě pozorovat život kolem sebe. Když nepotkáme samotného pana domácího, který může být obdařen schopností podnikat výlety i do budoucnosti, setkáme se zcela určitě s celou řadou jemu příbuzných potomků, kteří zdělili více či méně vlastností této podivuhodné osobnosti. Při sebezpytování nad sklenicí piva můžeme třeba seznat, že jisté promile rysů této figurky mohly darovat sudičky i našim osobnostem. Shovívavý úsměv v té chvíli začíná mizet z tváří a sebezáchovná snaha by nás měla vést k úsilí poznat pana domácího blíže.

Duchovní otec pana Broučka, Svatopluk Čech, nás jeho všedním životem příliš neprovází. Víme, že je počestným majitelem domu, vymáhajícím od svých nájemníků činži ve správné výši, a že se rád oddává dobrému jídlu a pití zlatavého moku ve svých oblíbených hostincích U Kohouta a na Vikárce. A je to právě vztah k pivu, který, kromě toho, že je jedním z dominujících rysů paně Broučkovy osob-

nosti, nám pomáhá odhalovat celý jeho duchovní svět. Ve svých dvou výletech (soustředím se jen na Nový epochální) nám Čech nepředstavuje svého hrdinu v běžném životě jinde než v hospodě. Pan Brouček jako její návštěvník jedná a chová se pod vlivem piva, pivo je příčinou i jeho neuvěřitelných dobrodružství. Sám vztah k pivu je pro pana Broučka něčím zcela nezpochybnitelným a konstatním, je v žebříčku hodnot pana domácího na prvním místě. Všechny ostatní hodnoty, k nimž se pan domácí hlásí (ono se přece sluší se k nějakým hlásit), jsou pro něho prázdnými pojmy, jejichž obsah si vkládá libovolně dle potřeby, či karikaturou hodnot skutečných. Navíc se všechny točí v podivném kole kolem hodnoty základní – vztahu k pivu.

Leč popořádku. Proč chodí vlastně pan Brouček na pivo do svých oblíbených restaurací? Není to otázka zbytečná, neb na pivo se chodívá v zemi této z rozličných důvodů. Pomineme-li naprosto ojedinělé případy individuálního pití tohoto nápoje, v naprosté většině se na pivo chodí do pivní společnosti, která je svébytnou jednotkou lidské komunity. U piva jako ušlechtilého nápoje, tříbíčího lidského ducha, se scházívaly skupiny intelektuálů debatujících o vážných otázkách. Kolik uměleckých manifestů, vědeckých a literárních děl se začalo rodit právě zde pod bílou ochrannou čepicí zlatavé chmeloviny, kolik vynikajících myšlenek se zde zrodilo, kolik vědomostí vyměnilo, ke kolika odvážným činům zde došlo! Pivní společenství však může mít i zcela opačnou podobu, může se skládat z tupých nekulturních individuí, pro něž je jediným cílem opojení a těžký spánek beze snů. Mezi těmito krajními póly však můžeme nalézt celou škálu podob pivních společností, jejichž podobu formuje společenská situace. Objevují se tak mezi nimi i skupiny pivních žvanilů různých typů, lidí, kteří se pod vlivem tohoto ušlechtilého moku pokoušejí alespoň o fiktivní seberealizaci, když pro skutečnou nemají schopnosti, sílu, odvalu či chuť v reálném životě za branou hospody. Řeší zde různé pseudoproblémy, je jim vše jasné, odvažují se však řešit i problémy vážné, zasvěceně mluví o otázkách, o nichž mají jen mlhavou představu, znají pak navíc i jejich správná řešení. Je to pivní svět, v němž se mohou realizovat, svět se svébytnou logikou. Zůstává bohužel smutnou skutečností, že řady příslušníků tohoto světa u nás početně rostou v dobách, v nichž by byl na místě spíše odhodlaný čin.

Typ pivního žvanila není v české literatuře jevem řídkým. Scházíme se s ním již v první polovině 19. století v dílech J. K. Tyla, B. Němcové a dalších autorů. Bývá to povětšinou člověk se svérázným postavením v lidském společenství. Ne tak pan Brouček. Ten je řádným usedlým občanem, požívajícím ve své době společenské vážnosti, je reprezentantem střední společenské vrstvy, která se honosí svým vkusem, rozhledem a jež si činí nárok podílet se na řešení vážných společenských problémů doby. Pivní společnost páně Broučkova a v ní se odehrávající debaty však jsou úděsnou karikaturou debat skutečných intelektuálů tvořících elity společnosti. Vědomosti pana domácího o světě, historii, přírodě atd. jsou povrchní, vyplývají z laciné četby, či jsou ve zkomolené podobě přejímány od lidí majících s panem Broučkem stejný duševní obzor. Zde u stolu plně osazeného sklenicemi, kam navíc vemlouvavě pronikají lákavé vůně z kuchyně, se řeší problémy minulosti, současnosti i budoucnosti, zde je možné slovně realizovat hrdinské skutky s rizikem pouhého lehkého mrazení v zádech, zde se mohou členové pivního společenství hlásit k hodnotám, které v reálném životě nemají sílu realizovat ani v té skromné a nanicovaté podobě, o níž zde hovoří. Je to svět bez rizika, že někdo ponese díky svým názorům a přesvědčení kůži na trh, svět přátelský a pohodlný, a přece budící alespoň trochu iluzi nějakého toho činu. Je to pivní groteskní svět. Pro pana Broučka je pak vztah k pivu základní hodnotou a jeho pivní svět jistotou, v níž může žít. Ten je v jeho dobrodružstvích konfrontován s realitou, byť fiktivní, v níž žijí lidé mající jiný hodnotový žebříček než pan domácí, se světem, v němž pozitivní i záporné hodnoty jsou pevně vymezeny. Jsou to lidé typu Janka od Zvonu, lidé s pevným přesvědčením, svědomím a vysokými mravními kvalitami, které je vedou k odhodlání obětovat za jejich obranu vše, včetně vlastního života. S nimi je konfrontován pan domácí a jeho labilní, stále se převracející hodnotový žebříček, točící se kolem jistot „pivního světa“.

Leč nepředbíhejme a sledujme cestu páně domácího do doby hušitské. Pan Brouček notně opivněn, mysl plnou výsledků pivní debaty o věcech minulých, klouže na dvoře hostince do vysloužilého pivního sudu plného kalu, pardon, do hluboké šachty pod Pražským hradem. Děsivá chvíle pro jedince, na co v ní myslí asi náš milý pan

domácí? Zatím se nebojí, domnívá se, že spadl do Würfelova sklepa a není mu nepříjemné strávit zde následující chvíle, neboť „nocleh na kantnýři nebo na holé, vlhké zemi nebyl by sice příliš pohodlný, ale hrozné by také nebylo, vyspati se jednou ve společnosti přátelských sudů, takořka v náručí spřízněného živlu, přímo pod čepem, z něhož by si mohl pouhým vztáhnutím ruky louditi do úst lahodný pramen plzeňského.“¹ Hledá proto přívětivé obrysy sudu, nenachází je však. Ztrácí tak pevný bod, a řečeno slovy autora, zhasl poslední paprsek naděje. Zmizela představa sklepa, „jediná představa, v níž se jevilo panu domácímu podzemí útulným.“² Teprve ztráta této jistoty, vzdalující jej od pivního světa, v něm budí hrůzu a nutí k putování, které vede k jeho vstupu do husitské Prahy. Za ranního rozbřesku se zde setkává s Jankem od Zvonu, taktéž domácím pánem. Toto setkání je konfrontací dvou světů – husitského patriota a pana domácího. Pan Brouček zde kromě naprosté neznalosti historie prokáže i zcela lhostejný vztah k náboženské víře, navíc i nepochopení toho, že někdo v tomto směru může mít pevné přesvědčení. Jankovu otázku, přijímá-li pod obojí způsobou, tj. po způsobu vína, si vykládá po svém a poměřuje ji kritérii svého omezeného pivního světa a odpovídá: „I toť se rozumí, že jsem pod obojí. Pod obojí, ha, ha – dosti dobrý nápad! Bodejť bych nepil také víno, příteli: ale mám-li říci pravdu, dobrá chmelovina je mi přece nade všechno.“³

Skutečně, odpověď hodna pana Broučka na otázku Staročecha, jaké víry a jakého je přesvědčení. Může snad být lepší přesvědčení než věrnost pivu, mudruje v duchu patrně pan domácí. V duchu svých pivních debat se pokouší i o hodnocení Jana Husa, o němž ví z doslechu, že byl kacíf. Na prudkou reakci Janka však rychle reaguje a mění stanovisko. On sám nemá nic proti Husovi, vždyť přece „sedal u Kohouta zrovna pod jeho obrazem“.⁴ Jak snadno lze zdůvodnit sympatie k té či oné osobnosti, tomu či onomu hnutí! Stačí prostě sedět pod obrazem, tázajícího to může přesvědčit a zároveň je

¹ Svatopluk Čech, Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do 15. století, SNKLHU, Praha 1956, s. 48.

² Tamtéž, s. 48.

³ Tamtéž, s. 89.

⁴ Tamtéž, s. 90.

to neškodné a nezávazné. Vždyť při změněné situaci lze argumentovat, že přece jinde nebylo místo.

V Zikmundem obležené Praze se pan Brouček necítí dobře. V řadě jeho obav však dominuje jedna jediná. Před ní jsou všechna ostatní nebezpečí, jakými jsou válečné hrůzy, možnost zničení Prahy, ztráty životů jej obklopujících lidí, potlačení národních práv a lidského přesvědčení, zvláště ty dvě poslední hodnoty Broučkovi stejně mnoho neříkají, zcela malicherná. Ta obava se vejde do otázky: „Mají pivo?“ Otázka je zodpovězena při obědě, kdy Janek říká svému hostu: „Ráno jsi pravil, že jest ti chmelovina milejší vína; pošlu tedy pro pivo.“ – „Pan Brouček,“ píše S. Čech, „sebou prudce trhnul, oči se mu zajiskřily, ruce chopily se rukou Domšíkových a z úst mu vyhrklo: ‚Tedy ho máte? ‚Pivo? Ovšemže máme,‘ odpovídá Janek a vypočítává druhy. ‚I ať jakékoli,‘ odpovídá pan Brouček, ‚jen když ho máte! Ted’ je vyhráno, příteli! Vždyť jsem už myslil, že se tady k němu nedostanu.‘ A poté pan domácí, mna si ruce, opakoval radostně: ‚Mají ho!‘“⁵

V této chvíli zapomene na vše, co ho obklopuje, na nejistotu obležení a ocitá se ve svém pivním světě. Kde se pivo vaří, tam se dobře daří, tam je jistota. A hned snuje plány – vezme si Jankovu dceru za ženu, opraví dům podle moderního stylu, stane se koštěřem piv, však on ukáže staročechům, že i mezi pivy jsou značné rozdíly. V duchu si buduje idylu hodnou konce svého milovaného 19. století. V době vrcholného ohrožení národní existence i jeho života jsou tyto myšlenky skutečně hodné „vlastence“, za jakého se pan Brouček považuje, protože „vystřílel hezkých pár krejcarů národním střelcem“.⁶ Snaží se vtlačit rozmluvu nad pivem do rámce svého tradičního pivního světa, na nějž je zvyklý. Jankovy úvahy o politice jsou mu velmi nepříjemné, neboť jsou z nich cítit takové protivné malichernosti, jakými jsou pro pana Broučka svědomí, přesvědčení, odpovědnost vůči bližním, zaujetí pro národní věc.

Při následné procházce Prahou náš hrdina symbolicky zachytí sudlicí o vývěsní znamení hospody – sama si jej přitáhne – a vejdou

⁵ Tamtéž, s. 133–134.

⁶ Tamtéž, s. 116.

s Jankem na pohářík. Pan Brouček se ocitá ve známém a přece cizím prostředí. Debatéři zde vedou nad poháry medoviny vážnou polemiku, hájí se zde zásadní stanoviska, rozprava je vzdálena prázdným pivním řečem. Nápoj zde je prostředkem k skutečnému posílení ducha a těla. Lehce opojený pan domácí se zachová ovšem tak, jak je zvyklý ze své pivní společnosti, nezasvěceně plácne větu o ornátech a málem na to doplatí, neb zde se hájí skutečné přesvědčení a skutečná víra. Zachrání jej jen počátek bojové akce, z níž na rozdíl od těch, kteří svá slova dokládají činy, uprchne do vinic na Vítkov a ocitne se uprostřed tábořských bojovníků. A zde se opět opakuje situace již známá. Starého tábority se pan Brouček ptá, zda-li zde mají pivo. To by mu jistě pomohlo se přenést i přes útrapy fyzické práce, kterou je zde sužován. Představa návratu k pivnímu světu je však zde málo reálná, pan Brouček dostává pouhý „náprstek piva“ po nedělním obědě. Je proto také hodně nevrlý a touží se s tábority rychle rozloučit. Konec pana Broučka je znám. Po dezerci od táboritů je v Praze chycen a po chameleonském výstupu, v němž dokumentuje absolutní absenci jakéhokoliv hodnotového žebříčku, je vržen do pivního sudu a upálen, aby se probudil v odpadkovém sudu Würfelově. Pivní reálie symbolicky rámuji celé dobrodružství pana Broučka.

Sklapnutí knihy ukončilo strastiplné lamentace pana Broučka, já se zadíval do svého püllitru piva, který jsem si k četbě nalil, a shovívavý úsměv, kterým jsem až dosud obdarovával tuto figurku, mi pozvolna mizel ze rtů. Vlastnosti páně Broučkovy vyrostlé z doby konce minulého století měly totiž v posledních sto letech příliš vhodné živné půdy k přežití, ba co víc – i ke svému rozbujení. Kolik Čechů vyměňovalo v těchto letech své svědomí a přesvědčení za pohodu svého pivního, či hmotného světa, za nezávazné žvanění, kterým byl nahrazován čin? Kolik z nich bylo vlastenci tím, že se hlásili k obrazům a symbolům, nebo naopak tím, že symboly opačné zavrhli a pošlapali pět minut po dvanácté hodině, aby položili základy novém legendám? Kolik příslušníků našeho národa nahrazovalo absenci svého přesvědčení a svědomí přihlášením se k přejetým frázím a poučkám? A kolik z nich dokáže fundovaně hájit své přesvědčení dnes? Nebo se snad již nevedou debaty v pivním světě a na veřejnosti se mlčí? Začal jsem bilancovat i sám sebe a úsměv na rtech mi

odumřel definitivně. Postava počestného pana domácího není totiž zdaleka minulostí, stojí před námi a nabízí nám půllitr piva, v němž se můžeme spatřit. Vybízí k sebereflexi, k níž nám všem dosud stále chybí dostatek odvahy.

Josef Peřina

*Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně
Ústí nad Labem*